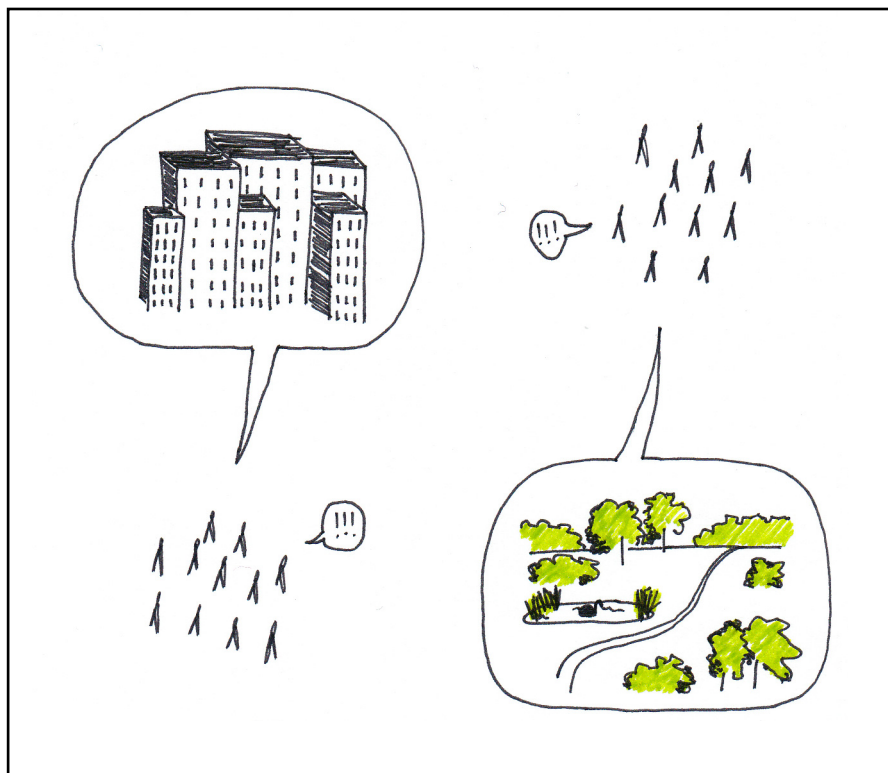

Tät eller grön stad?

En utredning av förtätningsproblematiken
med exempel från Årstafältet, Stockholm

Lisa Rönnols

Titel: Tät eller grön stad? En utredning av förtätningsproblematiken med exempel från Årstafältet, Stockholm
Engelsk titel: Compact or Green City? An Investigation of the Problems Considering Densification, with an Example from Årstafältet, Stockholm

© Lisa Rönnols

Handledare: Marina Queiroz, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ann Åkerskog, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0726, Projekt i landskapsplanering

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: förtätning, grönområde, stadsbyggnad, urban sprawl, urbanisering, Årstafältet

Omslagsbild: Illustration av författaren

Publiceringsår: 2013

Publiceringsort: Uppsala

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Det råder en urbaniseringstrend i hela världen. När allt fler vill få rum i staden blir utmaningen stor att planera och bygga städer som både är långsiktigt hållbara och utgör en god livsmiljö. Numera förespråkas ofta den täta staden, med motiv som att den minskar behovet av bilåkande, stärker integrationen och sambanden mellan stadsdelar och gör det lättare för människor att mötas. Men i takt med att allt mer av den obebyggda marken exploateras för att uppnå det täta stadsbyggnadsidealet börjar det sneglas även på parker och andra grönområden som möjlig mark för bebyggelse. Då grönytor har signifikanta positiva effekter på människans välmående och på miljön, som förbättrad folkhälsa, renare luft och större biologisk mångfald, är det problematiskt att ersätta alltför mycket av grönskan med byggnader. Man hamnar i en konflikt mellan vad som ska få täcka marken – hus eller vegetation.

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur denna konflikt diskuteras i teorin och i praktiken. Målet är att reda ut den trassliga debatten och skapa ett underlag för framtida diskussion i ämnet.

Genom att studera samtida artiklar, rapporter och avhandlingar har jag fått en kunskapsbakgrund till och en inblick i diskussionen kring förtätning och dess påverkan på grönstrukturen. På Årstafältet i Stockholm fullbordas nu ett omstritt stadsbyggnadsprojekt där en ny stadsdel planeras byggas på en stor grönyta som därmed minskas med nära hälften av sin storlek. Projektet har studerats som exempel på ett verkligt fall som är präglad av förtätningsproblematiken. Granskning av handlingar och frågor till stadsbyggnadskontoret har givit en insyn i fallet.

En återkommande strategi som används då ett grönområde minskar i storlek är att istället öka kvaliteten på själva grönytan. Förtätningsivrare argumenterar för att bebyggelse i sig, placerad i anslutning till ett grönområde, kan förbättra grönområdets kvalitet genom att exempelvis utgöra bullerskydd och skapa mer folkliv. Något annat som både propageras för och används i praktiken är att göra parker mer lättillgängliga genom att exempelvis utreda stråk och skapa tydligare entréer. På så sätt kan de bli integrerade i den övergripande stadsstrukturen.

Även om det finns skillnader i åsikter kring hur tät en stad bör bli, råder ändå en viss enighet om att förtätning är vägen att gå. Den forskning som finns har tagit oss en bit på väg, men fortfarande är vi i behov av vidare utredningar av hur vi ska bygga och planera den täta staden och samtidigt värna om det gröna.

Abstract

There is currently a global movement of urbanisation going on. When more people want to live in town, the challenge rises to plan and build cities that are both sustainable and enables a good quality of life. Nowadays, the compact city is often seen as a model, because it is said to reduce car dependence, strengthen the integration and connection between neighbourhoods, and make it easier for people to meet. But while more and more of the undeveloped ground is developed with the purpose to accomplish the ideal of the compact city, green areas too are seen as possible land for development. As parks and nature have significant positive impacts on human wellbeing and on the environment, like better public health, cleaner air and greater biodiversity, it is problematic to replace too much of the green areas with buildings. Planners end up in a conflict about what should cover the ground – houses or vegetation.

This thesis' purpose is to investigate how this conflict is discussed in theory and in practice. The aim is to clear up the intricate debate and create material for further discussion.

By reading contemporary articles, reports and theses, I have acquired a general knowledge about and insight in the discussion of densification of cities and its impact on the greenbelts. At Årstafältet in Stockholm, a debatable development project is now implemented – a new neighbourhood is built in a big green area which is thereby cut to half of its original size. The project has been studied as an example of a real case characterized by the problems with densification. Studying documents and asking questions to the urban planning office of Stockholm city have given me an insight in the case.

A common strategy is to compensate in quality what a green area loses in size. Proponents of densification argue that housing per se, when located next to a green area, can improve the quality of the green area by for example constituting noise protection and adding more people to the park. Another thing that is advocated in theory and used in practice is making parks more easily accessible through for instance analysing movement patterns and making entries more apparent. By doing that, parks can become more integrated in the city's total structure.

Even though opinions differ about how compact a city should become, there is still certain agreement that densification is the way forward. Previous research has taken us ahead, but we are still in need of further investigations about how to build and plan the compact city and preserve the greenbelts at the same time.

Introduktion

Många av våra framförallt större städer präglas av en snabb tillströmning av människor. Med den pågående urbaniseringen följer en tillväxtproblematik – hur ska staden växa? Svaret har länge varit: utåt, genom utbredning. Mats Reneland visar i rapporten *I den uthålliga staden går och cyklar man* (2000, s. 19) hur boendetätheten i 45 svenska tätorter mellan åren 1960 och 1990 minskat med nära en tredjedel. Detta fenomen kallas urban sprawl eller stadsutglesning på svenska och medför flera negativa konsekvenser, såsom exploatering av stora markytor som skulle kunna användas till annat och ett ökat bilberoende genom ökade avstånd (Kummel 2006, ss. 31-34). Som en motvikt till utglesningen har under de senaste decennierna den täta staden vuxit fram som en förebild.

Fördelar som framhävs är bland annat att den medger en effektivare energianvändning (UNEP 2011, ss. 42-44) och uppmuntrar till fler möten människor emellan (Farber & Li 2013). Men en tät stad är inte automatiskt en god livsmiljö. När allt mer av den tidigare outnyttjade marken inom stadens gränser exploateras för att möta befolkningstillväxten, börjar även parker och grönområden ses som möjlig mark för bebyggelseförtätning. Detta är problematiskt då forskning visat på att grönska i städer både fyller flera ekologiska funktioner och har stor betydelse för människors fysiska och psykiska hälsa (Konijnendijk et al. 2013, s. 40).

Förutsatt en fortsatt urbaniseringstrend, samt att förtätning anses vara lösningen på städernas befolkningstillväxt, kommer denna konflikt att bestå. Den kommer dessutom att eskalera i takt med att andelen outnyttjad mark krymper. En diskussion kring hur och var en förtätning av staden bör ske är nödvändig för att den ska kunna utvecklas utan att dess kvaliteter som livsmiljö försvinner.

Årstafältet i södra Stockholm är ett aktuellt exempel på ett konfliktpräglad stadsbyggnadsprojekt. Erlansson och Sittkoff (2009, s. 4) beskriver hur området i detaljplanen från 1999 var angivet som landskapspark för att tillgodose söderorts behov av grönområden. Efter ett maktskifte 2006 ändrades dock stadens syn på fältets utveckling, menar Erlansson och Sittkoff. Istället för att låta Årstafältet bli landskapspark togs beslut om att där bygga en ny, tät stadsdel. Denna tvärvändning, och särskilt förlusten av en stor park, gjorde många söderbor upprörda (Erlansson & Sittkoff 2009, s. 4).

Denna uppsats syftar till att ta reda på hur diskussionen kring konflikter som denna ser ut. Vilka värden och aspekter väger tyngst i frågan om bostadsbyggande eller grönområdets bevarande? Vilka argument användes i beslutet om exploateringen av Årstafältet? Projektet belyser ett aktuellt problem som berör både planerare, landskapsarkitekter och arkitekter. Opinionen som bildades mot exploateringen antyder också att det är en fråga som är viktig för och engagerar många människor. Uppsatsen kan därför i viss mån vara intressant även för allmänheten, och då i synnerhet boende kring Årstafältet.

Begreppsutredning

För att undvika förvirring preciseras här några för uppsatsen centrala begrepp.

Förtätning

Begreppet förtätning syftar i detta arbete till att beskriva hur en nybyggnation inom befintlig bebyggelse ökar områdets totala bebyggelsedensitet (förhållandet mellan våningsyta och markareal). Nybyggnationen kan ske på tidigare oexploaterad mark eller genom att befintlig bebyggelse ersätts eller kompletteras med en tätare eller högre sådan.

Urban sprawl

Kan översättas med stadsutglesning. Flera olika definitioner av fenomenet finns, men gemensamt för de flesta är enligt en rapport kring ämnet utgiven av Naturskyddsföreningen att ”det innebär att mark tas i anspråk för bebyggelse, att bebyggelsen och befolkningen glesnar och att avstånden blir längre mellan olika stadsfunktioner som boende, arbete, kultur och handel” (Kummel 2006, s. 19). I samma rapport räknas åtta olika parametrar upp som indikatorer på hur hög förekomsten av urban sprawl är. De åtta är *täthet, kontinuitet, koncentration, klusterbildning, centralitet, kärnbildning, funktionsblandning* och *närhet*. Ju mer det finns av en parameter, desto mindre urban sprawl (Kummel 2006, s. 19).

Grönstruktur, grönområde

I begreppen grönstruktur och grönområde innefattas här den del av den yttre miljön som är vegetationsklädd (Ståhle 2005, ss. 15-16).

Friyta

Definitionen av friyta hämtas från Alexander Ståhles avhandling *Mer park i tätare stad*: ”den obebyggda beträdbara marken, utan hus eller anläggningar, som är möjlig att bebygga” (Ståhle 2005, s. 14). Med denna definition utesluts vägar, gator, trottoarer, väggar och tak, med motivet att de visserligen är viktiga utemiljöer men spelar en mindre roll i frågan om förtätning. Däremot innefattas platser som torg, kajer och parkeringsplatser i begreppet – det vill säga, en friyta behöver inte vara grön.

Park

Då uppsatsens problematik i stor utsträckning rör svenska storstäder, inte minst Stockholm, används här definitionen enligt Stockholms parkprogram: ”Gestaltad markanläggning (grönområde) av vegetation, berg, vatten och mark” (Stockholms stad 2006, s. 88).

Landskapspark

Stockholms parkprogram karaktäriserar en landskapspark enligt följande: ”Öppen park, ofta i dalstråk med skogsklädda sidor. Landskapsparken, modern eller historisk, liknar ett öppet hagmarkslandskap ibland med vattendrag centralt. I brynen finns lekplatser, bollplaner och uteserveringar. Bollspel, lek, promenader, ro, picknick och solbad” (Stockholms stad 2006, s. 47).

Hållbar utveckling

En hållbar utveckling är idag, eller bör vara, en självklar utgångspunkt för all stadsplanering, och ses i denna uppsats som ett givet mål. Definitionen av begreppet hämtas här från Brundtlandrapporten från 1987: ”En utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov”. Hållbar utveckling kategoriseras vidare i tre dimensioner – den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga – och

dess tre ska ”samstämmigt och ömsesidigt stödja varandra” (Miljödepartementet 2012).

Sociotopkarta/-undersökning

Begreppet sociotop är inspirerat av den mer vedertagna termen biotop. I Stockholms stads sociotophandbok förklaras hur en sociotop beskriver en plats som används av människan, till skillnad från en biotop som definierar en miljö utifrån dess flora och fauna (Stockholms stad 2002, s. 9). Vidare klargörs att en sociotopvärdering talar om ”vilka värden och betydelser platsen har för livsförhållandena i en kultur” och visar upplevelsen av platsen snarare än naturvetenskapligt uppmätta förhållanden. Sociotopkartan är en sammanställning av en sådan värdering och används som planeringsverktyg i flera svenska storstäder.

NIMBY-effekt

NIMBY står för *not in my backyard* och syftar till det motstånd från medborgare som nästan undantagslöst uppkommer vid ett byggprojekt i deras närmiljö.

Syfte

Syftet med arbetet är att, med Årstafältet som exempel, studera hur planerare och arkitekter ser på behovet av park- och grönområden ställt mot behovet av förtätning.

Frågeställningen lyder *Hur diskuteras kring behovet av park- och grönområden när det står i konflikt med viljan att förtäta staden?*

Det aktuella stadsbyggnadsprojektet på Årstafältet i Stockholm berör denna konflikt. Som ett av de sista stora grönområdena i Stockholms stad har det varit omdiskuterat ifall fältet är lämpligt för exploatering eller om det behövs sparas som en grön lunga i staden. Projektet Årstafältet studeras därför som ett exempel hämtat från verkligheten, utifrån uppsatsens frågeställning.

Underliggande frågor som ställs i uppsatsarbetet är följande.

- » På vilket sätt kan grönska och parker respektive tät bebyggelse bidra till en hållbar stad och en god livsmiljö?
- » Hur förhåller sig förslaget för Årstafältet till de teorier som råder kring dessa frågor?

Med tanke på frågans komplexitet är meningen med uppsatsen inte att söka efter ”det rätta svaret” i debatten utan snarare att leta efter vanligt förekommande eller intressanta argument och diskutera kring dessa. Målet med arbetet är att belysa den aktuella problematiken och skapa ett diskussionsunderlag för framtiden.

Avgränsningar

I litteraturstudien (se kapitlet Metod) avgränsas arbetet geografiskt till att omfatta främst Sverige och den svenska debatten, med fokus på Stockholm och andra storstäder. Exempelstudien handlar om Årstafältet. Diskussionen behandlar både Årstafältet och staden i allmänhet.

Förtätning kan ske på flera olika sätt – genom att bygga bostäder på tidigare hamn- eller industriområde, att riva gles bebyggelse och ersätta med tätare, etcetera. Teorin kring förtätningens effekter på staden gäller all sorts förtätning, men i övrigt ligger fokus på den förtätning som innebär exploatering av grönområden.

Metod

För att kunna få svar på uppsatsens frågeställning samlades material kring frågan in, för att sedan bearbetas. Arbetsprocessen delades in i tre steg enligt följande.

Litteraturstudie

En studie gjordes av samtida artiklar och rapporter som på olika sätt behandlar förtätning, grönytors betydelse för staden, eller både och.

Till att börja med lästes populärvetenskapliga artiklar och reportage skrivna av yrkesverksamma arkitekter, samt rapporter utgivna av myndigheter inblandade i stadsplaneringsfrågor såsom Boverket och Naturvårdsverket. Denna första del av litteraturstudien avslutades då jag märkte att det var samma argument som återkom och det inte längre dök upp några nya. Resultatet av denna sökning blev fem artiklar eller reportage samt fyra rapporter som alla refererades till i det fortsatta skrivandet. Fler skrifter hittades och lästes, men utan att sedan användas. Urvalet som gjordes byggde på att om möjligt få med olika åsikter och även på författarens bedömda trovärdighet. Den här litteraturen lästes med syftet att få en överblick över hur frågan diskuteras i praktiken. För att fördjupa mig i teorin bakom diskussionen eftersöktes sedan forskning och studier som i någon mån kunde bekräfta dessa argument. Denna sökning utmynnade i sex forskningsrapporter och avhandlingar som sedan användes.

Litteratursökning gjordes i SLUs publikationsarkiv Epsilon. Sökord som användes där var *förtätning*, *tät*, *landskapspark*, *stadsplanering*, *grönstruktur*, *park + betydelse* etcetera. Sökning gjordes också i SLUs bibliotekskatalog Primo, samt i databasen Web of Science. Där användes sökorden *compact* city*, *urban densi**, *urban sprawl*, *compact sprawl* och *Årstafältet*. För att hitta populärvetenskapliga artiklar utnyttjades även sökmotorn Google. Den största delen av litteraturinhämtningen skedde dock genom en blick i referenslistan till tidigare publicerade artiklar och uppsatser. Litteratursökandet avgränsades till att inkludera samtida artiklar och rapporter. Med ”samtida” menas skrifter som utkommit det senaste decenniet. Arbetet avgränsades på detta sätt därför att motsättningen mellan tät bebyggelse och bevarande av grönytor är en fråga som i svenska städer intensifierats på senare tid. Den forskning som tar hänsyn till dagens förutsättningar och trender ansågs därför vara den mest värdefulla.

Exempelstudie

För att få en inblick i hur frågan kan se ut och diskuteras när den appliceras på en verklig plats gjordes en granskning av dokument och handlingar rörande programförslag för Årstafältet i Stockholm. I tillägg till dokumentstudierna ställdes skriftligen ett antal frågor till Anna Forsberg som arbetar som landskapsarkitekt på Stockholms stadsbyggnadskontor och är inblandad i projektet Årstafältet. Följande frågor ställdes till Forsberg.

- » Vilken var huvudorsaken/-erna till beslutet om Årstafältets framtid som ny stadsdel?
- » Hur har bedömningen gått till vid beslutet om att bostäder ska byggas, samt hur mycket av marken som kan bebyggas? Vilka aspekter har vägt tyngst?
- » Hur har ni hanterat förlusten av ett stort grönområde?

- » Hur har ni i processen sett på Årstafältet i ett regionalt respektive lokalt perspektiv? Har det uppkommit motsättningar mellan dessa två perspektiv?
- » Beslutet om den nya stadsdelen på Årstafältet har mötts av en del motstånd från de boende i närområdet. Vad har deras argument främst varit, och hur har ni bemött kritiken?
- » Hur ser du generellt på frågan om förtätning kontra grönyta?
- » Finns det något övrigt du vill tillägga som är viktigt att känna till?

Diskussion

Efter litteraturstudier och intervju bearbetades och sammanställdes den information jag fått, och en diskussion kring uppsatsens frågeställning utifrån detta skrevs.

Teori

Grönytor och parker såväl som bebyggelsestrukturens täthet har betydelse för huruvida staden kan bidra till en hållbar utveckling och en god boendemiljö. Nedan sammanfattas vad som tidigare sagts om vilken påverkan grönska respektive täthet kan ha på staden som livsmiljö. Kapitlet bör ses som en bakgrund och en ingång till den problematik som uppsatsen handlar om.

Varför behövs parker och grönområden i staden?

Grönska i staden är till stor del av ekologisk betydelse. I Boverkets rapport *Låt staden grönska – klimatanpassning genom grönstruktur* (2010, s. 2) listas ett flertal funktioner som grönstrukturen i staden fyller. Man nämner bland annat dagvattenhantering, temperaturreglering, UV-skydd genom de skuggande miljöer som skapas, renande av luft och bullerdämpande effekter. En annan inverkan grönstrukturen har är, menar Boverket i skriften *Bostadsnära natur – inspiration och vägledning* (2007, s. 21), att den utgör habitat för växter och djur. Därmed bidrar den till en större biologisk mångfald och utgör underlag för att ekosystemtjänster ska kunna ske (Boverket 2007, s. 21). Ekosystemtjänster definieras som de funktioner som sker i ett ekosystem och som på något sätt gynnar människan (Naturvårdsverket 2013). För att ekosystemtjänster ska kunna ske och den biologiska mångfalden gynnas krävs dock grönområden av tillräcklig storlek som dessutom är väl sammanlänkade så att arter kan utbreda och sprida sig (Boverket 2007, s. 21). En större biodiversitet bekräftas i forskningssammanställningen *Benefits of Urban Parks* (Konijnendijk et al. 2013, s. 40) vara en av de mest tillförlitliga följderna av parker i staden.

En park kan i och med sin offentlighet ha betydelse också för det sociala livet och för integrationen. Boverket beskriver i *Bostadsnära natur* (2007, ss. 19-20) hur en park på grund av sin avsaknad av handel och näringsliv kan utgöra en mycket demokratisk plats, och på så vis en mötesplats för människor av olika ålder och etnicitet. Detta kan ses som en extra viktig aspekt i större städer, där det vanligtvis finns en mångfald av människor men där segregation ofta är ett problem. Dock påpekar Boverket att denna integration inte sker per automatik – grönområden kan, om de inte gestaltas eller lokaliseras ”rätt”, istället för en mötesplats utgöra en barriär som skiljer stadsdelar ifrån varandra. Vidare nämns

hur den bostadsnära naturen, då den ingår i människors vardagsmiljö, kan skapa ett ökat engagemang kring stadsplanering hos medborgarna, och på så sätt bidra till lokal delaktighet och demokrati.

Natur och parker har även ett stort värde i sin roll som rekreations- och aktivitetsområde. Vistelse i, men även utsikt mot, natur, ger vila och återhämtning från stress (Boverket 2007, s. 17). I *Benefits of Urban Parks* konstateras att bland de mest vedertagna hälsoeffekterna återfinns en ökad fysisk aktivitet, minskad övervikt och stress och en förbättrad psykisk hälsa (Konijnendijk et al. 2013, s. 40).

Vilken påverkan har bebyggelsedensiteten på staden?

I en rapport skriven av FN:s miljöorgan fastslås att den globala urbaniseringen i sig visserligen medför stora utmaningar, men att den ändå är ett steg i rätt riktning mot ett minskat resursutnyttjande (UNEP 2011, ss. 42-44). Man hänvisar till att det i tätbebyggda områden bland annat finns möjlighet till samordnade transporter, sophantering, vattendistribution och återvinningssystem, och att resultatet av detta blir en effektivare energianvändning.

Rapporten *Den glesa staden* utgiven av Naturskyddsföreningen i Sverige räknar upp en rad ekologiska, ekonomiska respektive sociala konsekvenser som en gles bebyggelse har på staden och dess invånare. Den främsta följden av stadsutglesningen hävdas vara ökade transporter och ett ökat bilberoende, som i sin tur för med sig ökade utsläpp som påverkar både klimatet och människans hälsa (Kummel 2006, s. 31-34). När behovet av vägar och parkering ökar förklarar Kummel hur mer mark måste tas i anspråk, och att andelen hårdgjord yta tilltar vilket försvårar dagvattenhanteringen och därmed påverkar vattenkvaliteten. En bebyggelsemiljö anpassad till en bilberoende befolkning är mindre attraktiv för gång- och cykeltrafik och för på så vis även med sig, enligt rapporten, en försämrad folkhälsa och en större otrygghet.

En nyligen publicerad studie genomförd i 42 amerikanska städer visar att en utspridd stad har negativ inverkan på den sociala interaktionen – den försvårar alltså möten mellan människor (Farber & Li 2013). Två kännetecken på en utglesad stad är decentralisering (lokalisering av bebyggelse på stort avstånd till stadskärnan) och fragmentering (uppbrutenhet i bebyggelsen i form av öppna områden) av stadsväven – och det är framförallt dessa två aspekter som hämmar den sociala interaktionen (Farber & Li 2013).

En tätare befolkad miljö kan leda till en ökad koncentration av trafik vilket i sin tur skapar mer buller och utsläpp (Stockholms stad 2010, s. 49). Dock kan hus om de utformas som bullerskydd även hjälpa till att skapa tysta miljöer. En annan konsekvens som en alltför tät bebyggelse kan medföra är den effekt som kallas *urban heat island*. Effekten innebär i stort att temperaturen, till följd av att byggnadsmaterialen lagrar värme, blir högre inne i täta stadskärnor jämfört med utanför staden (Futcher, Kershaw & Mills 2013). Saknas dessutom grönska spås denna reaktion på ytterligare eftersom vegetation har en temperaturreglerande funktion (Futcher, Kershaw & Mills 2013).

Resultat

Det kan konstateras att både grönområden av tillräcklig storlek och kvalitet och en tät bebyggelsestruktur av många anses leda till en mer uthållig och god miljö. Dock kvarstår konflikten om vilken mark som ska användas till vad – inte minst i Stockholm där man i ambitionen att utvidga stads kärnan hunnit bebygga det mesta av den gamla industrimarken i innerstadens rand, och nu står inför grönområden i närförorterna (Ståhle 2009). I kapitlet nedan återberättas ett utdrag av arkitekters och planerares synpunkter i frågan. Därefter introduceras Årstafältet som utgör exempel på konfliktområde. Med tanke på uppsatsens frågeställning ligger fokus i granskningen av stadsbyggnadsprojektets konsekvenser på hur tillgången till grönområden förändras och motiveras.

Röster om förtätning och parker

I rapporten *Tätare Stockholm* utgiven av Regionplanekontoret på Stockholms läns landsting spekuleras kring vilka drivkrafter som står bakom trenden med den inåt växande staden. Man nämner ekonomiska motiv, som att det är mer lönsamt att utnyttja den infrastruktur som redan finns etablerad i de centrala lägena, men också att företagandet blivit mer tjänsteinriktat och därför efterfrågar en ”levande spännande stadsmiljö” (Regionplanekontoret 2009, s. 17). Vidare uppges miljömässiga skäl, där en tätare stad bland annat bevarar såväl vild natur som jord- och skogsbruksmark. De sociala drivkrafterna är också starka. Förutom målet att skapa fotgängarvänliga, servicetäta och trygga miljöer beskrivs i rapporten en ökad efterfrågan på den urbana livsstilen i sig – man noterar alltså en trend som innebär att fler vill bo i staden (Regionplanekontoret 2009, s. 17).

I samma rapport slås fast att Stockholm för att möta den kraftiga tillväxten som staden står inför måste förtätas, och att exploatering till viss del kommer att ske på grönytor (Regionplanekontoret 2009, s. 17).

En tät och grön stad

Alexander Ståhle är landskapsarkitekt och har doktorerat i stadsbyggnad med en avhandling om grönområden och förtätning. Han propagerar i en artikel för Svenska Dagbladet (2008) för en stad som är både tät och grön, en utveckling han kallar *compact sprawl* – ett lite motsägelsefullt begrepp som skulle kunna översättas med *kompakt utglesning*. Kompakt ska då beskriva att många kvaliteter samlas på en liten yta (Ståhle 2008). ”Staden står under ett ständigt förtätningstryck. Därför behöver staden planeras bl.a. med utgångspunkt från att lösa motsättningen ”tätt” och ”grönt”. ” (Ståhle 2005, s. 6). Ståhle (2005, s. 2) menar att en stor del i problematiken ligger i att täthet och grönska ses som motpoler, fast de två stadsbyggnadskomponenterna i själva verket går att kombinera. Detta kan ske genom att de grönytor som är mindre använda bebyggs, medan kvaliteten på och tillgängligheten till den grönska som återstår förbättras (Ståhle 2008).

Anna Forsberg¹ är landskapsarkitekt på stadsbyggnadskontoret i Stockholm. Hon konstaterar att när staden förtätas är det extra viktigt att planera för en god

¹ Anna Forsberg, landskapsarkitekt Stockholms stadsbyggnadskontor, mailkonversation 2013-05-27.

parktillgång, och att parkerna för att kunna uppfattas som tillgängliga exempelvis måste ligga rätt placerade, vara lätta att nå och fredade från buller. Forsberg betonar också att det är viktigt att fundera över hur ny bebyggelse faktiskt kan bidra till bättre parkrum genom att utgöra bullerskydd och generera folkliv.

Är den täta staden en självklarhet?

Både Forsberg² och Ståhle utgår ifrån att en förtätning av staden ska ske, och att frågan inte är om utan hur den ska ske på bästa sätt (Ståhle 2009).

Alla är inte lika övertygade om förtätningens självklarhet. Thorbjörn Andersson, landskapsarkitekt på Sweco och professor vid SLU, skriver i DN Stockholms debatt om hur huvudstaden hotas av ständiga byggprojekt och att det finns en borte gräns för hur mycket förtätning en stad tål innan betydande livskvaliteter går förlorade (Andersson 2013). Som konsekvenser av en alltför långt gången förtätning nämner Andersson nyprojekterade bostadsområden i ”miljöer som vi aldrig skulle ha byggt hus på över huvud taget för några år sedan; kvaliteten är helt enkelt för dålig. För smalt, för bullrigt, och med obefintlig koppling till promenadstråk och parker”. Även hållbarhet tas upp som ett argument med en av Andersson egen definition: ”Hållbarhet innebär att om staden som helhetssystem överbelastas så kollapsar den. Alla kvaliteter går då förlorade” (Andersson 2013).

Att det finns en borte gräns för hur tät en stad kan bli innan dess värden går förlorade håller också Tim Delshammar, universitetslektor på SLU i Alnarp, med om. Under det senaste seklet har vi i Sverige haft ett planeringsparadigm där vi slösat med mark, menar Delshammar i ett reportage i tidningen *Movium* (Guwallius 2012). Han förklarar hur grönstruktur tidigare funnits i överflöd, och att förtäta städer med byggnader har därför fungerat relativt bekymmersfritt. Men, menar Delshammar, förtätningen kan inte fortsätta i all oändlighet, utan når till slut den punkt då staden inte klarar av mer bebyggelse. När denna punkt är nådd är dock svårt att säga (Guwallius 2012).

Nya sätt att mäta grönytetillgång

Alexander Ståhle (2005, s. 6) menar att man måste kunna se på grönstrukturen på ett mer nyanserat sätt än endast till storlek i kvadratmeter och söker efter nya metoder att mäta friytetillgång. Han konstaterar att utan tillförlitliga mått riskeras att bedömningar görs helt godtyckligt, med ineffektivitet och orättvisa som följd (Ståhle 2005, s. 6). Som ett bevis på dagens onyanserade måttssystem pekar Ståhle på en enkät gjord i Stockholm som visar att människors upplevelse om grönstrukturens omfattning skiljer sig från den uppmätta. Frågan som ställdes var *Känner Du brist på parker och naturområden i närheten av Din bostad?* Det intressanta i resultatet är att en större andel av invånarna i närförorter som exempelvis Enskede än innerstadsborna i stadsdelar som Östermalm svarade ja, alltså att de upplevde en brist på grönområden, på frågan. Detta trots att arealen grönyta faktiskt är större i närförorterna än i innerstan (Ståhle 2005, ss. 127-128). Därmed menar Ståhle att det, för att kunna mäta grönytetillgången på ett sätt som stämmer överens med människans uppfattning om den, behövs fler variabler. Att i mätningen ta hänsyn till räckvidd, orienterbarhet (som inkluderar axiallinjer

² Anna Forsberg, landskapsarkitekt Stockholms stadsbyggnadskontor, mailkonversation 2013-05-27.

eller siktlinjer man kan gå längs med), friyteareal och antalet bruksvärden (hämtat från sociotopundersökningar) ger enligt Ståhle ett mer korrekt resultat.

Även Carola Wingren (2012), forskare vid SLU, är ute efter en mer varierad definition av grönytor. Hon menar att i och med urbaniseringen och förtätningstrycket förändras stadens struktur och därmed förutsättningarna och utrymmet för stadsgrönka. Då krävs att det utvecklas en ny typologi med nya begrepp – liknande *stadspark* eller *boulevard* – men som bättre passar dagens aktiviteter, som exempelvis stadsodling (Wingren 2012). På annat sätt kan inte grönskan ges en garanterad plats i den framtida staden, ”För det som inte beskrivs, kan heller inte bevakas” (Wingren 2012, s. 41).

Tillgång, närbarhet, kvalitet

Boverket nämner i rapporten *Bostadsnära natur* (2007) tre aspekter som bör tas i akt i den fysiska planeringen för att säkra grönstrukturen i tätbebyggda områden. Dessa tre är tillgång (”den faktiska resursen som bostadsnära natur utgör”), närbarhet (”den faktiska och upplevda tillgängligheten till denna natur”) och kvalitet (”den bostadsnära naturens storlek, innehåll och värden”) (Boverket 2007, s. 11). Där tillgången till grönområden är begränsad, exempelvis i innerstaden på grund av tät bebyggelse, blir närbarheten och kvaliteten desto viktigare, menar Boverket. Närbarheten kan förbättras genom att grönstrukturen integreras i transportplaneringen och genom att rumsintegrationsanalyser, som visar hur pass synligt och lätt att hitta grönområdet är, används (Boverket 2007, ss. 41-55). Kvalitet handlar bland annat om hur mycket vikt som lagts vid gestaltningen och hur väl förvaltningen sköts (Boverket 2007, ss. 57-75).

Också Ståhle poängterar i ett reportage i tidskriften *Movium* att det, för att behålla grönskans värden vid förtätning, är viktigt att integrera parkerna i stadens struktur. Han konstaterar dock att det är en komplex uppgift och inte kan ske efter ett och samma recept i olika städer. Bland annat spelar faktorer som parkens läge, form och orienterbarhet en stor roll (Guwallius 2012). Ståhle (2005, s. 188) har kommit fram till att det rutnät som utgör gatustrukturen på exempelvis Östermalm i Stockholm optimerar tillgängligheten till grönytor på så sätt att avstånden till dessa minimeras. Denna struktur är enligt Ståhle ett lyckat resultat av Albert Lindhagens park- och esplanadsystem från andra hälften av 1800-talet (Ståhle 2005, s. 188).

På vilket gata du än står på Östermalm så ser du ett grönområde i slutet av gatan. Detta torde ha betydelse för upplevelsen av park- och naturtillgång. Att Östermalm dessutom har attraktiva grönområden med många bruksvärden gör självklart sitt till. Jag tror att detta också delvis kan förklaras av den goda tillgängligheten (Ståhle 2005, ss.188-189).

Ståhle menar att Lindhagenplanen gav möjlighet till en högre exploateringsgrad samtidigt som parker skapades, och driver tesen om att parkerna återigen måste bli en utgångspunkt i stadsplaneringen (2008).

Olika perspektiv

När man söker den optimala eller mest hållbara utvecklingen för en plats uppstår efter en stund frågan om ur vilket perspektiv man bör se området. Erlansson och Sittkoff, som studerat konflikter i stadsutvecklingsprojektet på Årstafältet, pratar om stridigheter mellan ett regionalt och ett lokalt perspektiv (Erlansson & Sittkoff 2009, s. 43). En mindre park kan exempelvis anses göra varken till eller från i den övergripande (regionala) grönstrukturen, medan parken för de som bor

intill den kanske är den allra viktigaste lekplatsen eller hundpromenaden. Författarna frågar sig vems föreställning om den hållbara staden det är som räknas (Erlansson & Sittkoff 2009, s. 43).

Årstafältet

Årstafältet är ett 50 hektar stort gräsfält, beläget strax söder om Stockholms innerstad omgivet av stadsdelarna Östberga, Valla gärde och Årsta. Här finns idag ett flertal verksamheter, bland annat kolonilotter, rugbyplan och golfbana, men fältet används av de närboende mest som promenad- och motionsstråk (Stockholms stad 2010, s. 41). Området bedöms ha unika förutsättningar som ny stadsdel då det är ”ett relativt stort oexploaterat område med direktkontakt till Stockholms infrastrukturnät och är belägen som ett nav vilken omgärdas av många olika typer av stadsdelar” (Engström 2009, s. 19). Samtidigt utgör Årstafältet södra Stockholms största grönyta och är på så vis en av få platser som kan utnyttjas till större evenemang (Stockholms stad 2010, s. 40).

Översiktskarta som visar Årstafältets läge, strax söder om Södermalm. Fältet har i karten vit färg och är markerat med röd cirkel. Skala 1:135 000. © Lantmäteriet, i2012/901

Beslutsprocessen – från landskapspark till ny stadsdel

Med sitt centrala läge i landets huvudstad har området alltså ansetts ha potential att utvecklas både till park och till tät stad. I ett examensarbete beskriver Karolina Erlansson och Isabella Sittkoff (2009) hur synen på Årstafältets framtid under några år hann ändras. De berättar att området i detaljplanen från 1999 var fastslaget att utvecklas till landskapspark. Denna process var redan uppstartad då det efter valet 2006 blev maktskifte i Stockholm. Den nya regeringen fattade ett annat beslut om den öppna grässlättens framtid: en förtätning av staden skulle ske genom byggandet av en ny stadsdel (Erlansson & Sittkoff 2009, ss. 21-22).

Ändringen i beslut skedde innan den tidigare detaljplanens genomförandetid gått ut, vilket är ovanligt (Erlansson & Sittkoff 2009, s. 22). I programförslaget för Nya Årstafältet (Stockholms stad 2010, s. 6) motiveras ändringen i detaljplanen med att planeringsförutsättningarna för området förändrats. Den tidigare hårt trafikerade och barriärverkande Årstälänken har tagits ur bruk, medan Tvärbanan och pendeltågsstationer har kommit till och på så vis förbättrat kommunikationsmöjligheterna för stadsdelarna kring fältet (Stockholms stad 2010, s. 6). Dessa med flera faktorer har enligt staden givit Årstafältet ett mer centralt och attraktivt läge som staden vill utnyttja till annat än en landskapspark.

En arkitekttävling utlystes år 2008 med syfte att skapa en vision för utvecklingen av Årstafältet, och året därpå stod det klart att det franska arkitektteamet Archi5 segrat med sitt förslag Arkipelag (Stockholms stad 2009, ss. 4-8). Det vinnande förslaget bedömdes dock vara i behov av att vidareutvecklas i vissa delar – bland annat har en del ny bebyggelse tillkommit efter tävlingen för att bättre koppla samman stadsdelarna³.

Årstafältets roll i övergripande strategier

Nya Årstafältet presenteras av Stockholms stad som en viktig del i förverkligandet av Vision 2030 – ett framtidsmål om ett Stockholm i världsklass. Där ingår bland mycket annat att staden ska vara sammanhållen utan fysiska och sociala barriärer, att Stockholm har fått flera stadskärnor och att den huvudsakliga tillväxten ska ske i närförorterna (Stockholms stad 2007). I översiktsplanen för Stockholm beskrivs Årstafältet som en nod i det växande Stockholm och pekas därmed ut som ett stadsutvecklingsområde (Stockholms stad 2010, s. 6).

Årstafältet omnämns även i visionen för Söderort 2030, en framtidsvision som utgår ifrån Vision 2030 och som liksom denna handlar om ett Söderort ”i världsklass” (Stockholms stad 2011). Här nämns framförallt hur den nya bebyggelsen på Årstafältet ska länkas samman med den befintliga och på så sätt bidra till att skapa den promenadstad som huvudstaden strävar efter att bli (Stockholms stad 2011).

Anna Forsberg⁴ var med och tog fram programmet till den nya detaljplanen för Årstafältet. Enligt henne är huvudorsaken till exploateringen att bemöta Stockholms snabba tillväxt, och att det råder en stor politisk enighet om att tillväxten är positiv för staden.

Principer för Nya Årstafältet

I programförslaget för Nya Årstafältet är runt 30 hektar park, medan resterande 20 utgörs av ny bebyggelse (Stockholms stad 2010, s. 12). Forsberg påpekar att tävlingsunderlaget ställde ett krav på att 35-50 procent av marken skulle sparas till park, men att det i programförslaget alltså är så mycket som 60 procent park bevarat.

Förslaget bygger på fem huvudprinciper: man vill *skapa en sammankopplad stadsdel med plats för möten, utforma en tät stadsdel med många funktioner, utveckla en stor park i ett grönt nätverk, gynna gång-, cykel och kollektivtrafik* och sist *utveckla stadsdelen över tiden* (Stockholms stad 2010, s. 18). Framförallt

³ Anna Forsberg, landskapsarkitekt Stockholms stadsbyggnadskontor, mailkonversation 2013-05-27.

⁴ Anna Forsberg, landskapsarkitekt Stockholms stadsbyggnadskontor, mailkonversation 2013-05-27.

framhävs hur den nya bebyggelsen ska knyta ihop de omkringliggande stadsdelarna, bland annat genom en byggnadsutformning som speglar omgivningens och genom nya vägar och stråk. Byggnaderna ska få gröna fasader och tak. Man trycker också på hur medborgarnas åsikter och engagemang ska tas tillvara i arbetet (Stockholms stad 2010, s. 34). Parken beskrivs bli ”den nya stadsdelens hjärta och identitet”. Den är placerad i mitten av stadsdelen (se figur 1), ska vara lätt att hitta och väntas bli en målpunkt för både boende i närheten och besökare från andra delar av Stockholm (Stockholms stad 2010, s. 10). Parken kommer behålla sin utformning som ett stort öppet fält, men ett nytt inslag är den så kallade aktivitetsbryggan, ett ”intensivt stråk” med anläggningar för spontanidrott som inlines och boule, bänkar och serveringar (Stockholms stad 2010, s. 14).

Figur 1 (Stockholms stad 2013). På bilden som är tagen från sydost syns hur den nya bebyggelsen (illustrerat med vita volymer) på Årstafältet ansluter till den befintliga och omringar parken i mitten. Aktivitetsbryggan är placerad i kilen som skapas mellan de två bebyggelsefronterna, längst bort i bilden. Bilden publiceras med tillstånd av Stockholms stad och White arkitekter.

Följande är hämtat från Årstafältets program för detaljplan (Stockholms stad 2010, s. 26) och utgör några av stadsbyggnadsprinciperna för parken:

- » Parken exponeras och annonserar sig mot omgivningen, med tydliga och lockande idéer.
- » Parkens entréer ska ha en självklar koppling till attraktioner, målpunkter och viktiga promenadstråk.
- » Från parken skapas gröna stråk in i omgivande bebyggelse, i form av gatuträd, grön förgårdsmark och dagvattenstråk.
- » Parkens delar ges olika, tydliga karaktärer med hög kvalitet på utformning, material och skötsel.
- » Delar av parken utvecklas med stort inflytande från de boende. Det kan exempelvis gälla kolonilottsområdet och delar av aktivitetsbryggan, där val av aktiviteter och vegetation kan göras i samråd med kolonister, barn, ungdomar och föreningar.
- » Park- och aktivitetsbryggorna gestaltas som viktiga promenadstråk, med många sittplatser och utblickspunkter.

- » Ett direkt och tydligt system av gångvägar i parken binder samman de viktigaste attraktionerna.
 - » Ett slingrande nät av stigar och gångvägar utformas i parkens skogsbeklädda delar.
- Forsberg⁵ berättar i tillägg till principerna för parken att man tagit fram en grönytefaktor för kvartersmark som anger hur stor del av marken som ska vara grön. Detta ska säkra tillgången på gröna kvaliteter även där.

Beskrivna konsekvenser av förslaget

I Årstafältets program för detaljplan redogörs för vilka konsekvenser den nya stadsdelen och parken bedöms kunna medföra, utifrån ett stort antal aspekter. Här återberättas ett urval av de aspekter som är närmast kopplade till bebyggelsetätheten och/eller parken. När det gäller *landskapsbilden* konstateras att den obebyggda ytan minskar, men att den kommer att behålla de flesta av sina funktioner. Parken kommer att bli mer omsluten och få tydligare differentierade rum (Stockholms stad 2010, s. 40). För *rekreation* fastställs bland annat att boende i de stadsdelar som gränsar till den nya bebyggelsen kommer att få längre till parken. Denna längre väg ska enligt analyser som gjorts kompenseras av en ökad tillgänglighet i form av nya gator och gångvägar samt förbättrade entréer (Stockholms stad 2010, s. 41). Detta bekräftas även av Forsberg som formulerar det som att ”parken alltid är lätt att nå och hitta”. Man hänvisar också till en analys som grundar sig på Stockholms sociotopkarta, och som visar att Årstafältet tillsammans med omkringliggande grönområden kommer att ha mycket goda förutsättningar att fylla invånarnas behov av park och natur (Stockholms stad 2010, s. 42).

För *växt- och djurlivet* bedöms förslaget innebära att utpräglade öppenmarksarter minskar då fältets öppna ytor reduceras i storlek, medan andra arter som vissa fåglar sannolikt kommer att gynnas av de nya vegetationstyper som kommer att skapas. Sammantaget bedömer man att den ökade variationen i vegetation gör att Årstafältet blir biologiskt rikare än idag (Stockholms stad 2010, s. 42). Den nya bebyggelsen beräknas bidra till att *biltrafiken* förändras och blir mer lik innerstadens, med mer trafik och begränsad framkomlighet under vissa perioder (Stockholms stad 2010, s. 46). Detta hoppas man dock ska bidra till att fler istället väljer *gång- och cykeltrafik*, trafikslag som ska göras attraktiva också genom fler kopplingar till det regionala vägnätet (Stockholms stad 2010, s. 45).

Hur *ljudmiljön* blir förklaras bero på hur den interna infrastrukturen byggs upp. Man konstaterar också att en god ljudmiljö är delvis avgörande för kvaliteten på parken, men att den nya bebyggelsen tillsammans med en bullervall mot den hårt trafikerade Huddingevägen i söder kan förbättra situationen jämfört med idag (Stockholms stad 2010, s. 48). *Lufthkvaliteten* kommer enligt programmet att påverkas genom att mer bebyggelse alstrar mer trafik och på så vis ökar utsläppen. Man hoppas att den nya vegetation som planteras på fältet kommer att kompensera för detta genom att den ökade bladmassan fångar upp en del av utsläppen (Stockholms stad 2010, s. 49). *Lokalklimatet* på Årstafältet är idag kallt och blåsig till följd av öppenheten, och den nya bebyggelsen tillsammans med täta trädbestånd påstås därmed kunna förbättra denna faktor (Stockholms stad 2010, s. 49). Mer komplicerat är hur man ska hantera frågan om *vatten*. Exploateringen innebär en större andel hårdgjord yta och därmed en

⁵ Anna Forsberg, landskapsarkitekt Stockholms stadsbyggnadskontor, mailkonversation 2013-05-27.

ökad mängd dagvatten som ska ledas bort. Lösningen innefattar en damm, planteringar, träd och gröna fasader (Stockholms stad 2010, s. 51).

NIMBY-effekter

Beslutet att förtäta på det stora fältet har stött på en hel del kritik från de boende i närheten. Ett tecken på detta är *Nätverket Årstafältet*, en förening som bildades i samband med planeringsprocessens svängning. Nätverket syftar till det som var stadens ursprungliga syfte – att utveckla Årstafältet till landskapspark (Nätverket Årstafältet 2009).

Erlansson och Sittkoff menar att en del i konflikten här ligger i att det på den lokala nivån saknas förståelse för varför Stockholm måste utvecklas just på Årstafältet – en NIMBY-effekt – men också att det saknas engagemang hos Stockholms stad att förankra sin vision hos medborgarna (Erlansson & Sittkoff 2009, s. 35). Anna Forsberg⁶ menar att den stora kritiken som inkommit till stadsbyggnadskontoret handlat om det politiska sveket, att man inte hållit det man ”lovat” med landskapsparken.

Diskussion

Frågan om förtätning ställt mot grönytor visar sig vara ett intensivt debatterat ämne. I följande kapitel görs en ansats att analysera hur förslaget för stadsbyggnadsprojektet Årstafältet förhåller sig till de teorier som präglar debatten. Dessutom förs en diskussion kring dels de synpunkter i frågan som beskrivits i resultatet, dels min egen arbetsprocess. Tanken med kapitlet är att lyfta fram intressanta upptäckter, ifrågasätta eller fördjupa diffusa resonemang och resonera kring vilka frågor som kan vara viktiga att fortsätta reda ut.

Diskussion kring resultatet

Årstafältet – compensation för den minskade parkytan

Ur programförslaget och stadsbyggnadsprinciperna för parken går att utläsa att Stockholms stad lagt ned en hel del arbete på att analysera kopplingar och stråk till och genom parken. Staden nämner också en intention att skapa tydligare entréer. Genom att integrera parken i stadsdelens övergripande struktur på detta sätt hoppas staden kunna öka näbarheten, ungefär som Ståhle (2005) förordar. Ett annat sätt att kompensera för den minskade parkarealen är att öka grönskan på byggnaders fasader och tak, samt den grönytefaktor som Anna Forsberg nämner och som säkrar att en viss andel av kvartermarken görs grön.

Med den nya bebyggelsen ökar antalet människor som kommer i kontakt med Årstafältets park. Förutsatt att parken blir tillräckligt attraktiv att vistas i finns alltså underlag för ett ökat folkliv där, och så länge ett ökat folkliv ses som något positivt kan bebyggelsen i sig anses höja kvaliteten på parken. Men ett ökat antal människor som vistas i parken kan också medföra ett ökat slitage. Dessutom påverkas utrymmet för flora och fauna av en ökad användning, vilket kan vara negativt för biodiversiteten.

⁶ Anna Forsberg, landskapsarkitekt Stockholms stadsbyggnadskontor, mailkonversation 2013-05-27.

Alexander Ståhle (2008) pläderar för att parkerna ska bli utgångspunkt i planeringen. Kanske kan det då ses som en fördel för projektet Årstafältet att den befintliga grönstrukturen är så pass omfattande. Med en medvetenhet kring grönyrtornas betydelse blir det möjligt att kila in bebyggelsen i grönstrukturen snarare än att försöka lägga till parker i efterhand.

Ur olika perspektiv

Erlansson och Sittkoff pekar på konflikten mellan det regionala och det lokala perspektivet. Ur vilket perspektiv bör man se på Årstafältets framtid? Om området främst ska gynna de som ska flytta dit, Stockholms stads befolkning eller kanske hela regionen gör skillnad i hur man bör utnyttja marken. Fler bostäder på Årstafältet skulle kanske för staden Stockholm innebära en socialt och en ekonomiskt hållbar utveckling, bland annat för att marken i och med sitt centrala läge är attraktiv och lönsam att bygga på, och för att bostäderna hjälper till att lösa stadens bostadsbrist. På lokal nivå – för de boende allra närmast – hade däremot en attraktiv och välfungerande park möjligtvis varit mer värd. Hur ser den bästa möjliga framtiden ut om vi tittar på Årstafältet ur ett globalt perspektiv?

En betoning på medborgarmedverkan till trots har stadsbyggnadsprojektet stött på motstånd på lokal nivå. Förutom antagandet att sådana så kallade NIMBY-effekter i princip är oundvikliga vid exploatering i människors närmiljö, kan kritiken förmodligen till viss del förklaras av den speciella situationen med en ny detaljplan som tillkom medan den förra fortfarande gällde. Det faktum att frågan om exploatering upprör och engagerar människor – särskilt om den sker i deras direkta närhet – är ytterligare ett motiv till att noga utreda vilka konsekvenserna blir av en förtätning, att gå varsamt fram och framförallt att förankra besluten hos medborgarna. Förtätning är uppenbarligen en fråga som både berör och upprör.

Kvantitet vs. kvalitet

Ett motiv som ofta används är att som en kompensationsåtgärd för en förminskad grönyta istället höja kvaliteten på den areal som blir kvar. Hur kvaliteten på ett grönområde definieras och höjs är en fråga i sig. Ska det finnas fler aktiviteter? Mer konst? Högre biodiversitet? Om mer resurser läggs på skötsel så att parken ser ”snyggare” ut, kan den då upplevas som mer kvalitativ? I så fall skulle en minskad parkarea kunna leda direkt till en högre kvalitet, om summan pengar som används till förvaltning är densamma förstås.

I Årstafältets park höjs kvaliteten bland annat genom att införa fler olika vegetationstyper, vilket ska öka den biologiska mångfalden. Kanske kan begreppet kvalitet förstås som värden eller förtjänster – något som gynnar människan eller miljön på något sätt.

Värt att påpeka är hur det folkliv som en tät bebyggelse anses generera inte uppstår om inte utemiljön är tillräckligt attraktiv att vistas i. Det är inte inuti husen som stadslivet finns, det är mellan dem. På så vis spelar kvaliteten på utemiljön en viktig roll i den täta staden.

En annan fråga som bör ställas är ifall kvalitet alltid kan ersätta kvantitet. Kanske behöver ett grönområde vara av vissa mått för att behålla somliga värden, som tystnad i en bullrig stad. Storleken såväl som formen på ett grönområde har också ur vissa ekologiska aspekter – som artrikedom – en allra högst

betydelsefull påverkan. I en allt tätare bebyggd stad kanske kvantitet till slut blir en kvalitet i sig?

Den undersökning som Ståhle (2005, ss. 127-128) refererar till i sin avhandling och som visar att boende på Östermalm upplever en mindre brist på grönområden än Enskedeborna, trots att det är grönare i förorten än i innerstan, antyder att den uppmätta arealen grönyta inte säger allt. En kommentar till resultatet av undersökningen är att det skulle kunna påverkas av att man inte förväntar sig grönska i samma utsträckning om man bor i innerstaden, utan nöjer sig med mindre, och därför inte upplever samma brist. Men summan av enkäten indikerar ändå att variabler som närhet och kvalitet spelar en viss roll.

Storleksfrågan kan också ses ur ett rättviseperspektiv. Ifall den fortgående förtätningen till slut innebär att stora sammanhängande grönområden endast finns utanför staden, skapas ett bilbehov för att ta sig dit. Denna situation blir orättvis på så vis att den utesluter de resurssvaga från att vistas i naturen. Dessutom motverkas det som ofta nämns som en av de stora fördelarna med en tät stad – det minskade bilberoendet.

En förändrad syn på grönytor och förtätning

En intressant insikt som återkommit på många ställen är hur den allmänna synen på både grönstrukturen och begreppet förtätning behöver ändras och nyanseras. Både Carola Wingren, Alexander Ståhle och författarna till Stockholms parkprogram påpekar att grönområden måste ses som föränderliga, som något som kan flyttas, omskapas och anpassas till stadsstrukturen. Förtätning ses av många som något som berövar staden friyta, men Anna Forsberg⁷ vill få fler att reflektera över hur ny bebyggelse kan förbättra både tillgängligheten till och kvaliteten hos en park. Som Ståhle (2005, s. 2) säger – en stor del i problemet är att den täta och den gröna staden ofta ses som motsatser. Förtättningsförespråkare och naturivrare för varsin kamp när de egentligen borde samarbeta. Därför är forskning likt den som Ståhle gör ytterst relevant, eftersom den syftar till att hitta nya metoder för att kunna kombinera de två faktorerna. För att kunna nyansera bilden av ett grönområde som något heligt och statiskt, tror jag också att det är viktigt att som Wingren (2012) menar etablera nya begrepp som bättre beskriver olika slags grönska och olika slags aktiviteter.

De konservativa krafter som vill bevara varje grönområde till varje pris fyller dock en funktion på så sätt att de ser till att förtätningen varken går för fort eller för långt. Utan nitiska trädskramare kanske vi hamnar i en stad där alla tak är gröna och multifunktionella och alla odlar på balkongen – men den klassiska stadsparken är ett minne blott.

Tillväxt

Enligt Anna Forsberg råder det en stor politisk enighet om att Stockholms tillväxt är positiv för staden. Thorbjörn Andersson ifrågasätter detta i sin artikel om Stockholm. Den diskussion han lyfter är en intressant och stor sådan – huruvida tillväxt för en stad bör vara ett självändamål eller om man bör se en stad som färdigbyggd när det inte längre går att bygga på ”vettiga” platser. Man landar i en bedömning av vad en vettig plats i så fall är. Men den frågan berör fler aspekter

⁷ Anna Forsberg, landskapsarkitekt Stockholms stadsbyggnadskontor, mailkonversation 2013-05-27.

än bara täthet och parker. Hur som helst är det svårt att hindra människor från att flytta till en stad – och urbaniseringen är en global trend som väntas fortsätta.

Reflektioner kring arbetet

När jag inledde mitt arbete var jag medveten om att frågan om förtätning är komplex och svår att hitta enkla svar på (vilket i och för sig gäller för många tvärvetenskapliga stadsbyggnadsfrågor), och att debatten därmed till viss del grundar sig på subjektiva åsikter och teorier. Därför ville jag gärna hitta argument från flera sidor. Dock dök ett namn upp osedvanligt många gånger i mina källor. Alexander Ståhle visade sig vara inblandad i fler rapporter än jag först anade, som konsult, forskningsreferens, redaktör, med- eller huvudförfattare. Undantaget hans egna avhandlingar och artiklar är Ståhle på ett eller annat sätt involverad i Stockholms sociotophandbok, Tätare Stockholm, Boverkets Bostadsnära natur och flera dokument som utgjort underlag till programförslaget för Årstafältet. Man kan konstatera att Alexander Ståhles forskning och teorier fått stort genomslag i Stockholms stadsplanering. Även om Ståhle om någon har mandat att uttala sig i frågan med tanke på hans forskningsbakgrund, måste det ändå sägas att Ståhle är en ivrig förtättningsförespråkare och att mycket han författat pekar i samma riktning. Om jag hittat fler källor av andra åsikter hade resultatet förmodligen blivit ett annat. Men kanske innebär det faktum att namnet Alexander Ståhle förekommer så ofta helt enkelt att han är en av få som vet tillräckligt i ämnet, och att hans uttalanden därmed bör ses som vedertagen kunskap.

Beslutet att ställa frågorna till Anna Forsberg via mail påverkade möjligtvis resultatet. Hade intervjun skett muntligen är det möjligt att jag fått mer fördjupade svar genom att följdfrågor kunnat ställas mer direkt. Å andra sidan är det tänkbart att svaren då blivit mer präglade av Forsbergs personliga åsikter, eftersom hon skulle fått mindre tid att förbereda sig och tänka efter, och därmed svara mer spontant. I det här fallet var jag ute efter stadsbyggnadskontorets synpunkter snarare än specifikt Forsbergs, vilket motiverar den raka mailkonversationen.

Under arbetets gång har även jag själv bildat mig en uppfattning om hur man bör ställa sig i frågan om förtätning eller bevarandet av grönytor – en uppfattning som säkert influerats av Alexander Ståhles. Jag tror på förtätningen som stadsbyggnadsprincip. Möjligen gjorde denna inställning att jag i det vidare sökandet efter referenser omedvetet letade efter fakta som bekräftade dessa mina egna teorier. Det är svårt att vara objektiv.

Slutord

Den överblick jag genom arbetet fått över diskussionen är visserligen inte heltäckande på något sätt, men kan ändå antyda något om åt vilket håll utvecklingen i stadsbyggnadsklimatet är på väg. Den täta staden verkar nu vara erkänd av de allra flesta, även om det finns olika syn på exakt hur tät en stad kan bli innan den inte längre är hållbar.

Den viktigaste insikten är kanske den om att varken förtätning eller bevarandet av grönytor automatiskt leder till det ena eller det andra scenariot. En

park kan vara en trygg och lugn plats för möten och rekreation, men kan också utgöra en barriär som skiljer stadsdelar från varandra och bidrar till segregation av staden. Den täta staden kan vara ett fotgängarparadis där service alltid finns inom nära räckhåll – men kan ibland vara en bullrig, trång och luftförorenad miljö.

Många av de funktioner som grönskan har i staden – såsom temperaturreglering och bladmassans upptag av utsläpp – behövs ironiskt nog ännu mer i en tätare stad. Det betyder att problematiken eskalerar ännu mer. Ett fortsatt sökande efter metoder att bygga en tät, grön stad är mycket angelägen.

Frågor för framtiden

- » Till vilken grad kan ett grönområdes kvalitet kompensera för kvantitet?
- » Hur undviker vi risken att till slut inte ha någon parkmark kvar?
- » Hur kan vi som arkitekter påverka den allmänna synen på vad förtätning respektive grönområden egentligen innebär för staden?
- » När blir en stad för tät – finns det en punkt då tillväxt för en stad inte längre är eftersträvänsvärt?

Referenser

- Andersson, T. (2013). "Det finns en smärtgräns för tillväxten i Stockholm". *Dagens nyheter*, 9 mars.
- Boverket. (2007). *Bostadsnära natur – inspiration och vägledning*. Boverket, Karlskrona.
- Boverket. (2010). *Låt staden grönska – klimatanpassning genom grönstruktur*. Boverket, Karlskrona.
- Engström, A. (2009). *Stockholms förändrade stadsbild. Exemplet Nya Årstafältet*. Kandidatarbete. Kulturgeografiska institutionen. Uppsala Universitet, Uppsala.
- Erlansson, K. & Sittkoff, I. (2009). *Årstafältet – en analys av konflikter inom ett aktuellt stadsbyggnadsprojekt*. Examensarbete. Institutionen för Samhällsplanering och miljö, avd. för Urbana och regionala studier. Kungliga Tekniska högskolan, Stockholm.
- Farber, S. & Li, X. (2013). Urban sprawl and social interaction potential: an empirical analysis of large metropolitan regions in the United States. [Elektronisk] *Journal of Transport Geography*. Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2013.03.002> [2013-05-02]
- Futcher, J. A., Kershaw, T. & Mills, G. (2013). Urban form and function as building performance parameters. *Building and Environment. The International Journal of Building Science and its Applications*, vol. 62, ss. 112-123.
- Guwallius, K. (2012). Behöver vi parker? *Movium Magasin – om livet i staden*, ss. 8-18.
- Konijnendijk, C., Annerstedt, M., Busse Nielsen, A. & Maruthaveeran, S. (2013). *Benefits of Urban Parks. A systematic review*. International Federation of Parks and Recreation Administration (Ifpra), Copenhagen & Alnarp.
- Kummel, L. (2006). *Den glesa staden. Staden, transporterna och stadsutglesningen – ett diskussionsunderlag*. Naturskyddsföreningen, Stockholm.
- Lantmäteriet. (2010). Lantmäteriets terrängkarta. [Kartografiskt material] 1:135 000. Lantmäteriet, Gävle.
- Miljödepartementet. (2012). *Hållbar utveckling*. [Elektronisk] Regeringskansliet. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/sb/d/1591> [2013-05-22]
- Naturvårdsverket. (2013). *Information om ekosystem och ekosystemtjänster*. [Elektronisk] Naturvårdsverket. Tillgänglig: <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Regeringsuppdrag/Redovisade-2012/Ekosystem-och-ekosystemtjanster/> [2013-05-24]
- Nätverket Årstafältet. (2009). *Landskapsparken*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://arstafaltet.se/group/stockholmstad/forum/topics/landskapsparken-1> [2013-05-27]
- Regionplanekontoret. (2009). *Tätare Stockholm. Analyser av förtätningspotentialen i den inre storstadsregionens kärnor och tyngdpunkter*.

- Underlag till RUFS 2010 och Stockholms översiktsplan.* Stockholms läns landsting, Stockholm (Rapport 8:2009).
- Reneland, M. (2000). *I den uthålliga staden går och cyklar man - Sammanfattning av GIS-projektet Tillgänglighet i svenska städer 1980 och 1995.* Sektionen för Arkitektur. Chalmers tekniska högskola, Göteborg. (Tema Stad & Trafik Rapport, 2000:2).
- Stockholms stad. (2009). *Nya Årstafältet. Inbjuden arkitekttävling, juryns utlåtande.* Stadsbyggnadskontoret & Exploateringskontoret Stockholms stad, Stockholm.
- Stockholms stad. (2002). *Sociotopkarta för parker och andra friytor i Stockholms innerstad – om metoden, dialogen och resultatet.* Stadsbyggnadskontoret & Gat- och fastighetskontoret Stockholms stad, Stockholm.
- Stockholms stad. (2006). *Stockholms Parkprogram Handlingsprogrammet 2005–2009 för utveckling och skötsel av Stockholms parker och natur.* Markkontoret Stockholms stad, Stockholm.
- Stockholms stad. (2011). *Söderort 2030. Framtidsvisionen blir verklighet.* Stadsledningskontoret Stockholms stad, Stockholm.
- Stockholms stad. (2007). *Vision 2030. Framtidsguiden.* Stadsledningskontoret Stockholms stad, Stockholm.
- Stockholms stad. (2013). *Flygbild från sydost över den nya parken på Årstafältet. Illustration White arkitekter.* Bild nr 1 i bildgalleriet. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://bygg.stockholm.se/arstafaltet> [2013-06-05]
- Stockholms stad. (2010). *Årstafältet. Program för detaljplan (samrådsförslag).* Stadsbyggnadskontoret Stockholms stad, Stockholm.
- Ståhle, A. (2009). Den gröna storstaden. *Arkitekten*, ss.64-68.
- Ståhle, A. (2008). Den hållbara staden är både tät och grön. *Svenska Dagbladet*, 21 december.
- Ståhle, A. (2005). *Mer park i tätare stad: Teoretiska och empiriska undersökningar av stadsplaneringens mått på friytetillgång.* Lic.-avh. Arkitekturskolan KTH. TRITA-ARK-Forskningspublikationer 2005:2, Stockholm
- United Nations Environment Programme, UNEP. (2011). *Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth, A Report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel.* UNEP, Nairobi.
- Wingren, C. (2012). Tät stad kräver fler nyanser av grönt. *Movium magasin – om livet i staden*, ss. 40-43.